IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

IBN SINO (AVITSENNA)NING FARMATSIYAGA OID TA'LIMOTI HOZIRGI ZAMON ILMIY ASOSLANGAN XALQ TABOBATI

Ergashova Dildora Abdulaziz qizi
Toshkent farmatsevtika instituti farmatsiya
fakulteti 1-bosqich talabasi
E-mail manzil: dildoraergashova52@gmail.com
Telefon raqam: +99897-319-04-01
Eshonqulova Muxlisa Zafar qizi
Toshkent farmatsevtika instituti farmatsiya
fakulteti 1-bosqich talabasi
Turdiyeva Mafura Norbuta qizi
Toshkent farmatsevtika instituti farmatsiya
fakulteti 1-bosqich talabasi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20631153

Annotatsiya: Ibn Sino (Avitsenna)ning farmatsiyaga oid ta'limoti dorivor moddalarni tasniflash, ularning ta'sir mexanizmini o'rganish va amaliy tibbiyotda qo'llash tamoyillariga asoslanadi. Uning ilmiy merosi, ayniqsa Al-Qonun fi't-tibb asari orqali, zamonaviy ilmiy asoslangan xalq tabobatining shakllanishida muhim o'rin tutadi. Ushbu ta'limot dorivor o'simliklar va tabiiy vositalardan oqilona foydalanish, ularning samaradorligini ilmiy yondashuv asosida baholashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ibn Sino, farmatsiya, xalq tabobati, dorivor o'simliklar, tabiiy dori vositalari, ilmiy asos, Al-Qonun fi't-tibb, tibbiyot tarixi.

Annotation: Ibn Sino's (Avicenna) teaching on pharmacy is based on the principles of classifying medicinal substances, studying their mechanism of action, and using them in practical medicine. His scientific heritage, especially through his work Al-Qanun fi't-tibb, plays an important role in the formation of modern scientifically based folk medicine. This teaching serves to rationally use medicinal plants and natural remedies, and to assess their effectiveness based on a scientific approach.

Key words: Ibn Sino, pharmacy, folk medicine, medicinal plants, natural remedies, scientific basis, Al-Qanun fi't-tibb, history of medicine.

Аннотация: Учение Ибн Сины (Авиценны) в области фармации основано на принципах классификации лекарственных веществ, изучения механизмов их действия и применения в практической медицине. Его научное наследие, особенно труд «Канон врачебной науки» («Аль-Канун фи-т-тибб»), сыграло важную роль в формировании современной научно обоснованной народной медицины. Данное учение способствует рациональному использованию лекарственных растений и природных средств, а также оценке их эффективности на основе научного подхода.

Ключевые слова: Ибн Сина, Авиценна, фармация, народная медицина, лекарственные растения, природные лекарственные средства, научная основа, «Аль-Канун фи-т-тибб» («Канон врачебной науки»), история медицины.

Kirish. Ibn Sino (Avitsenna) insoniyat tarixida tibbiyot va farmatsiya fanining eng yirik namoyandalaridan biri sifatida alohida o‘rin egallaydi. Uning ilmiy merosi o‘rta asr Sharq ilm-fanining eng yuqori cho‘qqilaridan biri bo‘lib, bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Ayniqsa, uning dorishunoslikka oid qarashlari zamonaviy ilmiy asoslangan xalq tabobatining shakllanishi va rivojlanishida muhim nazariy manba hisoblanadi. Buyuk alloma o‘zining mashhur asari — Al-Qonun fi’t-tibb orqali tibbiyot va farmatsiya sohasidagi bilimlarni tizimlashtirib, ularni ilmiy asosda bayon etgan. Ushbu asar nafaqat o‘z davrida, balki keyingi asrlarda ham Sharq va G‘arb tibbiyotiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Unda dorivor moddalar, ularning xususiyatlari, qo‘llanish usullari va inson organizmiga ta’siri chuqur tahlil qilingan. Hozirgi zamon ilmiy asoslangan xalq tabobati esa qadimiy tajribalar va zamonaviy ilmiy yondashuvlar uyg‘unligiga asoslanadi. Shu nuqtai nazardan, Ibn Sinoning farmatsiyaga oid ta’limotini o‘rganish, uni tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Muhokama va natijalar. Ibn Sino — o‘rta asrlarning buyuk mutafakkiri, tabib, faylasuf, ensiklopedik olim hamda tojik-fors adabiyotining klassik namoyandasidir. Tojikiston Respublikasida tibbiyot xodimlari kuni aynan shu dahoning tavallud kuni bilan bog‘lab nishonlanadi. Buyuk alloma tibbiyot, falsafa, matematika, astronomiya, din, musiqa, adabiyot, she’riyat va pedagogika kabi ko‘plab fanlar rivojiga ulkan hissa qo‘shgan. U qisqa (980–1037), ammo sermazmun va murakkab hayot kechirib, doimiy safarlar, yutuq va sinovlar bilan yashagan. Asosiy mutaxassisligi tibbiyot bo‘lgani sababli, u qaysi lavozimda ishlamasin (hatto vazir bo‘lsa ham), doimo bemorlarga yordam berib, tibbiyot ilmini boyitib borgan. Oradan asrlar o‘tgach, Yevropaning ilg‘or olimlari ham Ibn Sino ilgari surgan g‘oyalarga yaqin xulosalarga kelishdi. G‘arbda u Ibn Sino nomi bilan tanilib, uning ilmiy merosi qadimgi yunon-rim ilmi, sharq donishmandligi va yangi Yevropa ilm-fani o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajardi. Allomaning eng mashhur asari — Al-Qonun fi’t-tibb (“Tib qonunlari”) bo‘lib, unda uning tibbiy qarashlari mukammal bayon etilgan. Mazkur asar mazmunining kengligi va chuqurligi bilan tibbiyot tarixida tengsiz hisoblanadi. Unda kasalliklarning sabablari, belgilari, tashxis va davolash usullari keng yoritilgan. U perkussiya kabi diagnostik usullarni ham amalda qo‘llagan. Masalan, u diabet kasalligini aniqlashda siydikning xususiyatlarini kuzatib, uning shirinligini ta’riflagan va bemorlarda ko‘p siydik ajralishi hamda kuchli chanqoqlikni qayd etgan. Bu esa uning nihoyatda kuzatuvchan olim bo‘lganini ko‘rsatadi.

Al-Qonun fi’t-tibb asari farmakologiya va farmatsiya bo‘yicha ham juda boy manba bo‘lib, unda 1500 dan ortiq oddiy va murakkab dori vositalari haqida ma’lumot berilgan. Asarning ikkinchi kitobida 800 dan ortiq oddiy dorilar (o‘simlik, hayvon va mineral manbali) tavsiflangan, beshinchi kitobida esa murakkab dorilar va ularni tayyorlash usullari keltirilgan. Ibn Sino dorilarni qo‘llashdan oldin ularni sinab ko‘rish, taqqoslash va chuqur o‘rganish zarurligini ta’kidlagan. Shu sababli uni zamonaviy dalillarga asoslangan tibbiyotning asoschilaridan biri deb hisoblash mumkin. U organizmning dorilarga individual sezuvchanligiga alohida e’tibor bergan va buni “mizoj” tushunchasi bilan izohlagan. Bugungi kunda bu qarashlar klinik farmakologiya bilan bog‘lanadi. Shuningdek, u allergik reaksiyalar va organizmning dorilarga moslashishi (tolerantlik) hodisalarini ham oldindan kuzatgan. Alloma dorilarni birgalikda qo‘llash natijasida yuzaga keladigan sinergizm va antagonizm hodisalarini ham tasvirlab bergan. Masalan, zaharlanish holatlarida qarama-qarshi ta’sir qiluvchi moddalarni qo‘llashni tavsiya etgan. Ibn Sino spirtli ichimliklarga ehtiyotkorlik bilan yondashgan. U me’yorida ichilgan vino foydali

bo‘lishi mumkinligini, ammo ortiqcha iste’mol zararli ekanini ta’kidlagan. U nerv tizimi, jigar va boshqa organlarga salbiy ta’sirini ilmiy asosda tushuntirib bergan. Shuningdek, u turli kasalliklarni individual yondashuv asosida davolagan. Masalan, bosh og‘rig‘ining turli sabablarini ajratib, har biriga mos davolash usulini taklif qilgan. Uning asarlarida hatto soch parvarishi va teri kasalliklariga oid ko‘plab retseptlar ham uchraydi. Ibn Sinoning boy ilmiy merosi qadimgi tibbiyot tajribasini zamonaviy ilm bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Uning farmakologik qarashlarini chuqur o‘rganish bugungi kunda ham tibbiyot rivoji uchun muhim ahamiyatga ega. Ibn Sino (Avitsenna)ning farmatsiyaga oid ta’limoti insoniyat tarixida tibbiyot va dorishunoslik rivojining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. U o‘z davrida mavjud bo‘lgan bilimlarni tizimlashtiribgina qolmay, balki ularni tajriba va kuzatuv asosida boyitgan. Uning qarashlari bugungi kunda ilmiy asoslangan xalq tabobatining shakllanishi va rivojlanishida muhim nazariy poydevor vazifasini bajaradi.

Ibn Sino dorivor moddalarni tasniflashda ularning “mizoj” (tabiat)iga katta e’tibor bergan. Uning fikricha, har bir dori issiq, sovuq, nam yoki quruq xususiyatga ega bo‘lib, bemorning organizmi ham shu mezon asosida baholanadi. Shu sababli davolash jarayoni individual yondashuvni talab qiladi. Bu qarashlar hozirgi zamon klinik farmakologiyasidagi shaxsiylashtirilgan davolash tamoyillariga juda yaqin. Alloma dorilarni qo‘llashdan oldin ularni sinab ko‘rish, ta’sirini kuzatish va natijalarni solishtirish zarurligini ta’kidlagan. Bu yondashuv uni ilmiy tajriba va dalillarga asoslangan tibbiyotning dastlabki asoschilaridan biri sifatida ko‘rsatadi. U dorilarning samaradorligi va xavfsizligini tekshirmasdan qo‘llashni qat’iyan rad etgan. Ibn Sino farmakologiyada dorilarning o‘zaro ta’siriga ham katta ahamiyat bergan. U bir nechta dori vositalari birgalikda qo‘llanganda ularning ta’siri kuchayishi (sinergizm) yoki susayishi (antagonizm) mumkinligini ilmiy asosda tushuntirib bergan. Bu qarashlar bugungi zamonaviy farmakologiyada ham muhim o‘rin egallaydi. Shuningdek, u organizmning dorilarga moslashuvi — ya’ni vaqt o‘tishi bilan bir xil dorining ta’siri kamayishini ham kuzatgan. Bu hodisa hozirgi tibbiyotda tolerantlik yoki doriga o‘rganish deb ataladi. Ibn Sino bu jarayonni organizm “mizoj”ining o‘zgarishi bilan izohlagan. Alloma dorivor o‘simliklarga alohida e’tibor qaratgan. U ko‘plab o‘simliklarning shifobaxsh xususiyatlarini o‘rganib, ularni amaliyotda qo‘llash usullarini ishlab chiqqan. O‘simliklarni yig‘ish, saqlash va qayta ishlash bo‘yicha aniq tavsiyalar bergan. Bu bilimlar bugungi xalq tabobatida keng qo‘llanilmoqda.

Xulosa. Al-Qonun fi’t-tibb asarida 1500 dan ortiq dori vositalari haqida ma’lumot berilishi uning farmatsiya sohasidagi bilimlari qanchalik keng bo‘lganini ko‘rsatadi. U nafaqat oddiy dorilarni, balki murakkab retseptlar va ularning tayyorlanish texnologiyasini ham mukammal bayon qilgan. Bugungi kunda Ibn Sinoning farmatsiyaga oid ta’limoti ilmiy asoslangan xalq tabobatini rivojlantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Uning merosini zamonaviy ilmiy yondashuv asosida o‘rganish orqali qadimgi bilimlarni yangi bosqichga olib chiqish va ularni amaliy tibbiyotda samarali qo‘llash imkoniyati mavjud.

Xulosa qilib aytganda, Ibn Sinoning farmatsiya sohasidagi ilmiy qarashlari nafaqat o‘z davri uchun, balki bugungi kun tibbiyoti uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. U yaratgan ilmiy maktab va meros inson salomatligini saqlash va davolashda muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibn Sino. *Al-Qonun fi’t-tibb*, 2-kitob. Toshkent: O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi nashriyoti, 1966.
2. Ibn Sino. *Al-Qonun fi’t-tibb*, 5-kitob. Toshkent: O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi nashriyoti, 1960.

3. Ibn Sino. *Al-Qonun fi't-tibb*. Tanlangan asarlar, 2-jild. Dushanbe: Irfon nashriyoti, 1980. 317–386-betlar.
4. Iskhaki Yu.B.. "Ibn Sino va zamonaviy tibbiyot yutuqlari (Tojikiston misolida)". // *"Ibn Sino 'Qonun'i va zamonaviy tibbiyot"* ilmiy to'plam. Dushanbe: Donish, 1980.
5. Pirumshoev H.. "Dahoni yaratgan davr". // *"Ibn Sino va uning davri madaniyati"* (Ibn Sino tavalludining 1025 yilligiga bag'ishlangan to'plam). Dushanbe: Donish, 2005. 18–68-betlar.